
О. ДРОЗДОВ

докторант кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

УДК 343.1

Актуальні проблеми реалізації окремих засад кримінального процесу в провадженні за нововиявленими обставинами

У статті зроблено спробу розкрити правову сутність судового провадження з перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами крізь призму реалізації на цій стадії окремих засад кримінального провадження. Проаналізовано, перш за все з урахуванням правових позицій, викладених у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, різні підходи до розуміння нормативного змісту таких засад кримінального провадження, як верховенство права, законність, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, окреслено їх структуру. Зроблено стислий огляд деяких загальнотеоретичних питань дії права і форм його реалізації у провадженні за нововиявленими обставинами. Сформульовано науково обґрунтовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації та практики застосування норм КПК, які регулюють провадження за нововиявленими обставинами.

Ключові слова: засади кримінального провадження, провадження за нововиявленими обставинами, інстанційність судової системи, Конституційний Суд України, Верховний Суд України, Європейський суд з прав людини, верховенство права, законність, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень.

Постановка проблеми. Загальні засади кримінального провадження утворюють своєрідний фундамент, на якому побудований кримінальний процес. Також вони пронизують правову матерію кримінального провадження та всі процеси, що відбуваються

у кримінальній процесуальній сфері. Загальні засади кримінального провадження виражають сутність кримінального процесуального права, визначають його зміст і загальний характер правового регулювання кримінальних процесуальних відносин.

Отже, загальними засадами кримінального провадження (далі – засади) є закріплені в нормах права визначальні, фундаментальні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального провадження, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальний процес [1, с. 62]. Сформульовані у гл. 2 КПК засади становлять конкретизацію перш за все окремих положень таких міжнародних договорів у сфері прав людини, як Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ), Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі – МПГПП), а також відповідних положень Конституції України (далі – Конституція) стосовно кримінального судочинства. Значимість засад як норм керівного й основоположного виду визначає їх імперативний і обов’язковий характер щодо всіх стадій, проваджень та інститутів кримінального процесу. Разом з тим способи і межі дії принципів будуть обумовлені індивідуальними особливостями і властивостями конкретних стадій та проваджень.

Аналіз останніх досліджень. Варто зауважити, що в науці кримінального процесу питання перегляду судових рішень стали предметом наукового пошуку процесуалістів колишньої Російської імперії: І. Я. Фойницького, В. П. Случевського, С. І. Вікторського. У подальшому, за часів колишнього СРСР, окремим проблемам перегляду судових рішень приділялась

увага у працях Л. О. Богословської, Т. В. Варфоломеевої, І. В. Вернидубова, М. М. Гродзинського, Ю. М. Грошевого, Є. Г. Коваленка, О. С. Кашки, О. Ю. Костюченко, П. А. Лупинської, В. Т. Маляренка, Є. Г. Мартинчика, В. І. Мариніва, О. Р. Михайленка, І. Б. Михайловської, М. М. Михеєнка, О. Б. Мізуліної, В. В. Молдована, Я. О. Мотовіловкера, Н. Г. Муратової, Г. М. Омеляненко, І. Д. Перлова, П. П. Пилипчука, В. А. Познанського, В. Д. Потапова, А. Л. Рівліна, М. С. Строговича, Н. П. Сизої, М. І. Сірого, В. Д. Фінька, В. П. Шибіки та ін.

Проте власне інституту перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами присвячено не так багато досліджень. До них слід віднести наукові праці Г. З. Анашкіна, В. Є. Баскакової, В. С. Балакшина, В. М. Беднарської, М. К. Белобабченко, Л. Ш. Берсугурової, В. Н. Блінова, Р. Н. Бобечка, М. П. Ведіщева, М. О. Громова, В. О. Давидова, В. В. Дорошкова, А. Д. Зумакулова, В. С. Посніка, А. А. Собеніна, О. Ю. Татарова, Б. С. Тетеріна, Я. Є. Фільова та ін.

Формулювання мети та постановка завдання. Метою роботи є розкриття правової сутності провадження з перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами крізь призму реалізації на цій стадії окремих засад кримінального провадження. Ця мета зумовила вирішення таких завдань: проаналізувати, перш за все з урахуванням правових позицій викладених у рішеннях Конституційного Суду України (далі – КСУ) та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ),

різні підходи до розуміння нормативного змісту таких засад кримінального провадження, як верховенство права, законність, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень, і розкрити їх структуру; розглянути деякі загальнотеоретичні питання дії права і форм його реалізації у провадженні за нововиявленими обставинами; сформулювати науково обгрунтовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації та практики застосування норм КПК, які регулюють провадження за нововиявленими обставинами.

Виклад основного матеріалу та висновки. Гарантування судового захисту прав і свобод людини і громадянина означає також, що кожному, чий права порушені, має бути за наявності на те законних підстав забезпечене право на перегляд вироків та ухвал суду (ст. 14 МПГПП, ст. 6 КЗПЛ та ст. 2.3 Протоколу №7 КЗПЛ з урахуванням практики ЄСПЛ, ч. 1, ч. 2 ст. 55 Конституції). Адже КЗПЛ закріпила право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом (п. 1 ст. 6). Відповідно до ч. 1 ст. 55 Конституції кожному гарантується судовий захист його прав і свобод. Це означає, що держава зобов'язана забезпечити в повному обсязі здійснення права на судовий захист (у тому числі від допущених судових помилок), який повинен бути справедливим, компетентним і ефективним. Отже заінтересовані особи мають право добиватися виправлення допущених судами помилок, перевірки вищестоящими

судами законності, вмотивованості та обгрунтованості рішень, що приймаються нижчестоящими судовими інстанціями, оскільки правосуддя, за своєю суттю, визнається таким лише за умови, якщо воно забезпечує ефективне поновлення порушених прав і свобод. Судове рішення не може бути визнане справедливим і правосудним, а судовий захист – повним й ефективним, якщо допущена судова помилка. КСУ наголошував: «Правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення у правах. Загальною декларацією прав людини 1948 р. передбачено, що кожна людина має право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8). Право на ефективний засіб захисту закріплено також у МПГПП (ст. 2) і в КЗПЛ (ст. 13)» (абз. 10 п. 9 мотивувальної частини рішення від 30 січня 2003 р. №3-рп/2003). Крім того, ст. 14 (п. 6) МПГПП та ст. 3 Протоколу №7 КЗПЛ передбачають, що судове рішення підлягає перегляду, якщо «якась нова чи нововиявлена обставина беззаперечно доводить наявність судової помилки».

Для перевірки правосудності судових рішень КПК передбачає ординарні (провадження в судах апеляційної і касаційної інстанцій) та екстраординарні (провадження у Верховному Суді України та за нововиявленими обставинами) види судових проваджень з перегляду судових рішень. Отже, провадження за нововиявленими об-

ставинами є виключним (екстраординарним) різновидом судових проваджень з перегляду судових рішень, у зв'язку з виявленням після набрання ними законної сили таких обставин, які, якщо б вони були своєчасно відомі правосуддю, очевидно, потягли б ухвалення судом зовсім іншого рішення. На даний час існування такого провадження пов'язане з тим, що не завжди неправильність вироку видно з матеріалів кримінальної справи: обставини, що вказують на це, або не були відомі суду, або виникли вже після винесення вироку [2, с. 434].

Слід констатувати, що актуальність цієї теми зумовлена не тільки значимістю цього екстраординарного виду судових проваджень із перегляду судових рішень, а й потребами його сучасного розвитку, пов'язаними, в тому числі, з відмінностями, наявними в нормативному регулюванні зазначеної стадії в кримінальному процесуальному праві, а так само недостатнім ступенем розробленості даного виду перегляду в чинному законодавстві та доктрині. Оскільки більшість наукових робіт із наведених питань ґрунтуються на положеннях КПК 1960 р., тому в них не враховано особливості нормативного врегулювання стадії перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами.

Зауважимо також, що науковий інтерес становить реалізація кожної окремо засади в межах даного виду провадження, що неодмінно веде до появи специфічних варіацій правозастосування таких основоположних норм. Водночас погляд на принципові положення кримінального процесу-

ального права з позиції провадження перегляду за новоявленими обставинами крізь призму особливостей реалізації засад у цьому виді проваджень дозволяє виявити проблеми практичної реалізації базових нормативних положень у окремих стадіях та провадженнях кримінального процесу. При цьому аналіз механізму реалізації засад кримінального провадження у провадженні за нововиявленими обставинами слід проводити з урахуванням доктринальних підходів щодо дії права та форм його реалізації. А саме – за характером правореалізуючих дій, обумовлених змістом правової норми, слід розрізняти дотримання, виконання, використання та застосування права, де шляхом дотримання реалізуються лише забороняючі норми. Суть його полягає в пасивному утриманні від вчинення дій, що перебувають під заборобою. Виконання вимагає активних дій, пов'язаних із запровадженням у життя зобов'язуючих приписів. Використання права передбачає здійснення правомочностей суб'єкта, і отже, на його розсуд тут може мати місце як активна, так і пасивна поведінка. Застосування права – це владна організуюча діяльність компетентних органів і осіб, що має своєю метою сприяння адресатам правових норм у реалізації належних їм прав і обов'язків, а також контроль за даним процесом [3, с. 420, 423].

Ураховуючи значний обсяг нормативного матеріалу, яким встановлено загальні засади кримінального провадження, розглянемо лише деякі з них, дослідження яких дозволило виявити суттєві особливості реалізації цих за-

сад при перегляді судових рішень за нововиявленими обставинами.

Розкриваючи нормативний зміст верховенства права як засади кримінального провадження, законодавець встановив, що кримінальне провадження здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ (ст. 8 КПК). Принцип верховенства права знайшов своє закріплення як у низці міжнародних нормативно-правових актів (у преамбулі КЗПЛ; преамбулі та ст. 3 Статуту Ради Європи, Американській конвенції про права людини та ін.), так і на національному рівні (п. 1 ст. 8 Конституції, ст. 8 КАСУ, у преамбулі, ст. 2, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 5 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та ін.).

КСУ у рішенні від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 акцентував: «Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо» (абз. 2 підп. 4.1 п. 4 мотивувальної частини).

ЄСПЛ у своїх рішеннях визначив окремі ознаки принципу верховенства права у розбудові національних систем правосуддя та здійсненні судочинства, яких мають дотримуватись держа-

ви – члени Ради Європи, що підписали КЗПЛ. Так, у справі «Пономарьов проти України» ЄСПЛ наголосив, що «право на справедливий судовий розгляд, яке гарантоване п. 1 ст. 6 КЗПЛ, має розумітися у світлі преамбули КЗПЛ, у відповідній частині якої зазначено, що верховенство права є спільною спадщиною Високих Договірних Сторін. Одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який передбачає повагу до принципу *res judicata* – принципу остаточності рішень суду. Цей принцип стверджує, що жодна зі сторін не має права вимагати перегляду остаточного та обов'язкового рішення суду просто тому, що вона має на меті добитися нового слухання справи та нового її вирішення» (п. 40 мотивувальної частини рішення від 3 квітня 2008 р.). У справі «Сокурєнко і Стригун проти України» ЄСПЛ зазначив, що «КЗПЛ не зобов'язує держави – учасниці КЗПЛ створювати апеляційні чи касаційні суди. Однак там, де такі суди існують, необхідно дотримуватись гарантій, визначених у статті 6» (п. 22 мотивувальної частини рішення від 20 липня 2006 р.).

Тому за своїм характером цей принцип є багатоаспектним і включає низку компонентів, що утворюють його зміст. Загалом сутність верховенства права розкрита у доповіді «Про верховенство права», прийнятій на 86-му пленарному засіданні Венеціанської комісії 25–26 березня 2011 р. У пункті 41 цього документа зазначено, що наразі можливий консенсус щодо обов'язкових елементів (як формальних, так і мате-

ріальних або субстантивних) поняття «верховенство права», зокрема, таких, як: 1) законність, у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний порядок введення законів у дію; 2) права визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, у тому числі судовий контроль за адміністративними актами; 5) дотримання прав людини; 6) недискримінація та рівність перед законом. Перелічені елементи лежать в основі конституційних і законодавчих положень та судової практики і на національному, і на міжнародному рівнях. Відповідно до підходів Венеціанської комісії виділяють такі складові верховенства права: 1) доступ до закону (положення закону повинні бути зрозумілими, ясними та передбачуваними); 2) вирішення питань про юридичні права повинно, як правило, здійснюватися на підставі закону, а не за розсудом; 3) рівність перед законом; 4) влада повинна реалізовуватися відповідно до закону, справедливо та розумно; 5) права людини мають бути захищені; 6) повинні бути наявні засоби для врегулювання спорів без невинуватених витрат та відстрочок; 7) наявність справедливого суду; 8) держава повинна дотримуватися своїх зобов'язань у рамках як міжнародного, так і національного права.

Власне, основоположні права та свободи людини визначають зміст і спрямованість розуміння верховенства права як доктрини, принципу та ідеалу. У контексті реалізації прав особи верховенство права є необхідним для відповідності загалом провадження за нововиявленими обставинами

демократичним стандартам. Дія принципу верховенства права має на меті встановлення певних меж діяльності суду в зазначеній стадії кримінального процесу в ім'я захисту прав людини, викорінення будь-якого свавілля.

Відповідно до ст. 463 КПК заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин. Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами розглядається судом протягом двох місяців з дня її надходження згідно з правилами, передбаченими КПК для кримінального провадження в суді тієї інстанції, яка здійснює перегляд (ст. 466 КПК). За правовою позицією КСУ, викладеною в рішенні від 11 грудня 2003 р. у справі про Касаційний суд України, побудова системи судів загальної юрисдикції узгоджується зі стадіями судочинства, відповідними формами провадження (зокрема, в апеляційній і касаційній інстанціях) (підп. 4.2 п. 4 мотивувальної частини). З огляду на зазначене КСУ в своєму рішенні від 12 липня 2011 р. наголошує, що під принципом інстанційності слід розуміти таку організацію судової системи, яка забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої (підп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини). Статтею 7 Закону «Про судоустрій і статус судів» для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій і Верховний Суд України (далі – ВСУ). У свою чер-

гу, ст. 3 КПК встановлено визначення судів першої, апеляційної, касаційної інстанцій. Отже, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може здійснюватися судами першої, апеляційної, касаційної інстанцій.

Такий висновок загострює питання права ВСУ здійснювати перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Відповідь на нього лежить у площині правового статусу ВСУ та юридичної природи підстав для здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами. А саме, як зазначає у своєму рішенні від 11 березня 2010 р. КСУ, відповідно до принципу верховенства права питання розподілу правосудних повноважень між ВСУ та вищими судами, визначення стадій судочинства та форм провадження мають бути підпорядковані гарантіям права кожної людини на справедливий суд (підп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини). Водночас розглядаючи питання про можливість встановлення законодавцем інших форм оскарження рішень судів загальної юрисдикції, крім тих, що встановлені в п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції як засади судочинства – апеляційне і касаційне оскарження, КСУ в наведеному рішенні дійшов висновку, що за своїм змістом це конституційне положення не містить вичерпного переліку форм оскарження рішень судів загальної юрисдикції. Приписом п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції визначено «забезпечення... касаційного оскарження рішення суду» лише як одну з основних засад судочинства, а ч. 4 цієї статті передбачено, що законом можуть бути визначені також інші засади судочинства

в судах окремих судових юрисдикцій. Отже, законодавцем можуть бути передбачені у законах про судоустрій та судочинство й інші форми оскарження та перегляду рішень судів загальної юрисдикції суд (підп. 3.5 п. 3 мотивувальної частини).

Разом з тим аналіз юридичної природи підстав для здійснення кримінального провадження за нововиявленими обставинами дозволяє дійти висновку, що і під час перегляду судових рішень ВСУ можуть мати місце такі, наприклад, обставини, як зловживання судді під час кримінального провадження або визнання КСУ неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого ВСУ.

Таким чином, не зупиняючись на розгляді дії окремих складових верховенства права у стадії перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами, зазначимо, що суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій та ВСУ під час здійснення зазначеного виду перегляду зобов'язані дотримуватися, використовувати, виконувати та застосовувати норми кримінального процесуального законодавства у дусі неухильного дотримання всіх вимог верховенства права та з урахуванням практики ЄСПЛ.

Одним із пріоритетних положень сучасного кримінального процесу і, відповідно, найважливішим інструментом забезпечення прав і свобод людини у кримінальному провадженні є законодавче закріплення засади законності. Нормативний зміст засади законності встановлений ст. 9 КПК. Проте складність феномену законності

та масштаби її проявів обумовлюють полеміку з приводу визначення смислів цієї юридичної категорії. На значущості наведеної категорії обґрунтовано наполягає і О. В. Петришин, який наголошує на тому, що демократія в сучасній державі не може існувати без неухильного дотримання вимог законодавства, а режим законності, що спирається на повагу до прав людини, є важливою передумовою та необхідною складовою реальної демократії [4, с. 35]. Натомість слушною уявляється пропозиція В. В. Самохвалова щодо визначення законності як обумовленого закономірностями суспільного розвитку комплексного соціально-правового явища, яке складається із трьох взаємопов'язаних складових – принципу, методу і режиму існування держави, і полягає в розумінні й суворому та неухильному виконанні всіма суб'єктами правовідносин вимог законодавчих актів, котрі повинні відповідати принципу справедливості права як у процесі правореалізації, так і в процесі правотворчості [5, с. 4]. На основі семантичного аналізу поняття законності, з використанням категорій «сутність», «форма», «зміст», Л. В. Мелех розглядає категорію законності у вигляді формули: принцип законності – метод законності – режим законності. Так, узагальнюючи різні підходи до розуміння поняття законності, автор робить висновок, що законність може розглядатися як принцип, метод, режим відповідності правореалізаційної діяльності всіх суб'єктів права положенням Конституції, законам, які не суперечать їй, підзаконним актам та іншим джерелам

права. Законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді як закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне і безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Отже, дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність, у свою чергу, їх реалізацію. Принцип законності є одним із принципів сучасної концепції правової держави [6, с. 4]. У свою чергу, законність обґрунтовується І. Л. Невзоровим як заснована на провідній правовій ідеї вимога суворого та неухильного дотримання і виконання або застосування норми права. Ідеологічним підґрунтям цієї вимоги, на його думку, є положення про загальнообов'язковість права [7, с. 4]. Проведене дослідження дозволяє сформулювати авторську дефініцію засад законності як закріплені в нормах права визначальні, фундаментальні положення, згідно з якими суд, сторони та інші учасники кримінального провадження зобов'язані неухильно дотримуватися, використовувати, виконувати та застосовувати норми кримінального процесуального законодавства у кримінальному провадженні. У цьому контексті слід зазначити, що суд, сторони та інші учасники кримінального провадження під час провадження за нововиявленими обставинами зобов'язані неухильно дотримуватися, використовувати, виконувати та застосовувати положення Конституції, КПК, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких

надана Верховною Радою України, інших актів кримінального процесуального законодавства.

До засад кримінального провадження віднесено і доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК). У статті 55 Конституції встановлено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. У свою чергу, судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи в порядку, встановленому Конституцією та законами України (ст. 3 Закону «Про судоустрій і статус суддів»). Цим же Законом передбачено, що для забезпечення справедливого та неупередженого розгляду справ у розумні строки, встановлені законом, в Україні діють суди першої, апеляційної, касаційної інстанцій і ВСУ (ст. 7). Кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону (ч. 1 ст. 21 КПК). Це положення впроваджує у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство міжнародно-правовий стандарт, який міститься у ч. 1 ст. 6 КЗПЛ та зміст якого розкривається у рішеннях ЄСПЛ щодо різних галузей процесуального права (проти України: «Трегубенко проти України» (2004 р.), «Стрижак проти України» (2005 р.), «Галина Мельник проти України» (2006 р.), «Балацький проти України» (2007 р.), «Воловік проти України» (2007 р.), «Плахтєєв та Плахтєєва проти України» (2009 р.), «Мушта проти України» (2010 р.), «Пелевін проти України» (2010 р.), «Перетяка та Шереметьєв проти України» (2010 р.), «Чуйкіна проти України» (2011 р.);

проти інших країн: «Голдер проти Сполученого Королівства» (1975 р.), «Ейрі проти Ірландії» (1979 р.), «Девеєр проти Бельгії» (1980 р.), «Екбатані проти Швеції» (1988 р.), «Брумареску проти Румунії» (1999 р.), «Кутіч проти Хорватії» (2002 р.), «Кордова проти Італії» (2003 р.), «Асанідзе проти Грузії» (2004 р.), «Карт проти Туреччини» (2009 р.), «Сіліцкієне проти Литви» (2012 р.) та ін.). Згідно із зазначеним стандартом кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом. Звідси – право на доступ до суду визначається ЄСПЛ як відсутність надмірних правових і фактичних ускладнень під час звернення особи до суду і розгляду її справи в суді.

Доступ до правосуддя, як цілком слушно зауважує В. І. Маринів, будучи поняттям комплексним, забезпечується процесуальним механізмом і організацією роботи суду і включає низку складових: інстанційність судової системи, процесуальний порядок оскарження судових рішень, організацію роботи суду першої інстанції щодо прийняття апеляційної скарги, підготовки матеріалів та їх передання до вищестоящего суду тощо [8, с. 619].

Н. Ю. Сакара проблему доступності правосуддя в теоретичному плані розглядає в аспекті розвитку концепції основних прав і свобод людини і доводить, що право на доступ до правосуддя є позитивним процесуальним правом у системі прав людини, відповідно до якого кожна особа повинна мати можливість ініціювати судовий

розгляд справи щодо своїх цивільних прав і свобод та отримати справедливий та ефективний захист, а держава зобов'язана створити відповідні умови для реалізації цієї можливості. У системі прав людини право на доступ до правосуддя є специфічним правом, оскільки при його реалізації здійснюється захист інших прав та свобод [9, с. 6].

Натомість О. М. Овчаренко розкриває сутність поняття «доступність правосуддя» через сукупність його правових (інституційних і процесуальних), соціальних та економічних елементів. У свою чергу, доступність судового процесу розкривається авторкою через: а) розумний строк розгляду справи; б) максимально можливу простоту процесу; в) доступ до судового рішення; г) виконання судового рішення. Крім того, науковець акцентує також увагу на доступності механізмів оскарження судових рішень, проте розглядає лише проблеми доступності судів апеляційної й касаційної інстанцій [10, с. 14, 15, 17]. Адже, як цілком слушно зазначається у п. 24 рішення ЄСПЛ по справі «Екбатані проти Швеції» (1988 р.), провадження по кримінальній справі – це єдине ціле, і захист, що надається ст. 6, не припиняється з рішенням у справі суду першої інстанції. Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ до держави, де діють апеляційні чи касаційні суди, «ставиться вимога забезпечити залученням до відповідальності перед законом особам можливість користуватися в цих судах основоположними гарантіями, які містяться в цій статті («Моннелла і Моріса проти Сполученого Королівства») (1987 р.).

Є очевидним, що неможливо вести мову про реалізацію зазначеної засади кримінального провадження у відриві від наявних повноважень суду у провадженні за нововиявленими обставинами. Так, стосовно повноважень суду апеляційної інстанції в кримінальному процесі О. С. Кашка пропонує під такими повноваженнями розуміти сукупність прав та обов'язків суду апеляційної інстанції, передбачених кримінальним процесуальним законом, які реалізуються у визначеній процесуальній формі на підставі поданої апеляційної скарги при її прийнятті та перевірці, проведенні процесуальних дій та прийнятті рішень під час підготовки до апеляційного розгляду, безпосередньо під час апеляційного розгляду (або письмового апеляційного провадження) та за його результатами. Також автор окреслює повноваження суду апеляційної інстанції на таких етапах апеляційного провадження: прийняття апеляційної скарги; підготовка до апеляційного розгляду та власне апеляційний розгляд [11, с. 3, 8–11]. Дещо інакшу структуру має провадження за нововиявленими обставинами. Загалом усі етапи цієї стадії можна умовно поділити на дві частини: звернення про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами та здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами. У свою чергу, звернення про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами включає в себе два етапи: подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами та відкриття кримінального провадження за ново-

виявленими обставинами. Друга частина провадження за нововиявленими обставинами визначається залежно від того, в суді якої інстанції здійснюється судове рішення за нововиявленими обставинами. Так, наприклад, якщо такий перегляд здійснюється судом апеляційної інстанції, то здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами складається з такого етапу, як розгляд судом апеляційної інстанції заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами.

Наведений аналіз основних доктринальних підходів до визначення змісту доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень та відповідна практика ЄСПЛ дозволяють стверджувати, що ця засада повинна забезпечуватися процесуальним механізмом і організацією роботи суду відповідної інстанції й включає низку складових: інстанційність судової системи, процесуальний порядок подання заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами, організацію роботи судів першої, апеляційної, касаційної інстанцій та ВСУ щодо прийняття заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами та відкриття кримінального провадження, розгляд судом відповідної інстанції або ВСУ заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. У свою чергу, доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень на етапі розгляду судом відповідної інстанції або ВСУ заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами повинна розкриватися через: розумний строк роз-

гляду справи, максимально можливу простоту процесу, доступ до судового рішення, виконання судового рішення.

Окремої уваги потребує питання щодо реалізації засади доступу до правосуддя та обов'язковості судових рішень на етапі відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами. Як зазначається у пп. 14–15 рішення ЄСПЛ від 16 жовтня 2012 р. по справі «Міжнародний Банк Інвестицій та Розвитку Мб А. О п. Республіки Молдова», дотримання права на справедливий розгляд справи і принцип усталеності правових відносин наполягають на тому, що жодна сторона не має права вимагати перегляду остаточного судового рішення, яке набрало законної сили, лише з метою проведення повторного розгляду та винесення нового рішення у справі. Ревізійний розгляд не можна сприймати як замаскований протест, і проста можливість існування двох думок з одного й того ж питання не є підставою для перегляду. Відхилення від вищевказаного принципу виправдане лише тоді, коли воно визначається обставинами суттєвого та обов'язкового характеру («Рябих проти Росії» (2003 р.); «Рошка проти Республіки Молдова» (2005 р.). ЄСПЛ наголосив, що рішення про повторний розгляд справи повинні бути винесені в суворій відповідності з відповідними положеннями національного законодавства і протизаконне застосування такої процедури може вважатися саме по собі порушенням КЗПЛ. Принцип усталеності правових відносин і принцип верховенства права зобов'язує ЄСПЛ бути особливо пильним у цьому відношенні («Євгенія і Дойна Дука

проти Республіки Молдова» (2009 р.). Завдання Суду полягає в тому, щоб визначити, чи було застосування процедури перегляду сумісним зі ст. 6 КЗПЛ, і таким чином забезпечити дотримання принципу усталеності правових відносин. При цьому ЄСПЛ має взяти до уваги, що основна відповідальність за правильне тлумачення положень національного законодавства стоїть за національними судами [12]. Однак, з іншого боку, ЄСПЛ у низці своїх рішень констатував порушення ст. 6 КЗПЛ у зв'язку з надто суворим тлумаченням внутрішніми судами процесуальних норм, що позбавило заявників на доступ до суду та завадило розгляду їхніх вимог [13]. Таким чином, наведені позиції ЄСПЛ дозволяють дійти висновку, що ухвала про відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами повинна бути постановлена в суворій відповідності з положеннями кримінального процесуального законодавства. Інакше, як протизаконне застосування цього екстраординарного виду судових проваджень з перегляду судових рішень, так і безпідставна відмова у його відкритті порушує принцип усталеності правових відносин та може вважатися сама по собі порушенням ст. 6 КЗПЛ.

Оскільки, як вірно зазначається у низці рішень ЄСПЛ, першочерговим завданням національних органів влади, особливо судів, є розв'язання проблем тлумачення внутрішнього законодавства [14], тому звернемося до практики національних судів. Так, наприклад, ухвалою судді Приморського районного суду Запорізької області від 2 червня 2014 р. відмовлено у відкритті провадження за заявою про перегляд за нововиявленими обставинами вироку цього ж районного суду від 26 березня 2012 р. Серед підстав для постановлення цієї ухвали суддя назвав крім іншого і те, що зі змісту заяви відсутня фактична вказівка на передбачену законом нововиявлену обставину, відповідно до ч. 2 ст. 459 КПК. У заяві фактично йдеться про незгоду з вироком, який було перевірено в апеляційному порядку та залишено без змін [15]. Отже, саме належна правова процедура відкриття кримінального провадження за нововиявленими обставинами має служити гарантією від зловживання сторонами своїми процесуальними правами щодо перегляду остаточного судового рішення, яке набрало законної сили лише з метою проведення повторного розгляду та винесення нового рішення у кримінальній справі.

Список використаної літератури

1. Кримінальний процес : підручник / Ю. М. Groшевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Groшевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.
2. Уголовно-процессуальное право. Актуальные проблемы теории и практики / под ред. В. А. Лазаревой, А. А. Тарасова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2013. – 476 с.
3. Проблемы общей теории права и государства : учебник / под общ. ред. В. С. Нерсисянца. – 2-е изд., пересмотр. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2014. – 816 с.
4. Петришин О. В. Демократичні основи правової, соціальної державності / О. В. Петришин // Вісн. Нац. акад. прав. наук України : зб. наук. пр. / редкол.: В. Я. Тацій та ін. – Право, 2014. – № 1 (76). – С. 32–40.

5. Самохвалов В. В. Законність і справедливість: теоретико-правові проблеми співвідношення та взаємодії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. В. Самохвалов. – К., 2008. – 21 с.
6. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Л. В. Мелех. – Л., 2010. – 21 с.
7. Невзоров І. Л. Принцип законності в правозастосувальній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / І. Л. Невзоров ; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2003. – 19 с.
8. Маринів В. І. Реалізація засад кримінального судочинства у провадженнях з перегляду судових рішень / В. І. Маринів // Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013.: Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – 1240 с.
9. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. Ю. Сакара ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2006. – 23 с.
10. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / О. М. Овчаренко ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 30 с.
11. Кашка О. С. Повноваження суду апеляційної інстанції в кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О. С. Кашка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2014. – 20 с.
12. Cast of Banca Internationala de investitii si dezvoltare MB S. A. v. The Republic of Moldova [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/rus/pages/search.aspx?i=001-138754>.
13. Див. mutatis mutandis, рішення у справах “Перес де Рада Каванілес проти Іспанії (1998 р.), «Мірагаль Есколано та інші проти Іспанії» (2000 р.).
14. Див. mutatis mutandis, рішення у справах “Булут проти Австрії» (1996 р.), «Бруалья Гомес де ла Торре проти Іспанії» (1997 р.), «Едифікасьйонес Марч Гальєго С. А. проти Іспанії» (1998 р.).
15. Ухвала судді Приморського районного суду Запорізької області від 2 червня 2014 р. у справі № 1-о/326/2/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39010868>.

Стаття надійшла до редколегії 21.05.2014 р.

Дроздов А. Актуальные проблемы реализации отдельных принципов уголовного процесса в производстве по вновь открывшимся обстоятельствам

В статье сделана попытка раскрыть правовую сущность судебного производства по пересмотру судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам через призму реализации на этой стадии отдельных принципов уголовного производства. Проанализированы прежде всего с учетом правовых позиций, изложенных в решениях Конституционного Суда Украины и Европейского суда по правам человека, различные подходы к пониманию нормативного содержания таких принципов уголовного производства, как верховенство права, законность, доступ к правосудию и обязательность судебных решений, очерчена их структура. Сделан краткий обзор некоторых общетеоретических вопросов действия права и форм его реализации в производстве по вновь открывшимся обстоятельствам. Сформулированы научно обоснованные выводы и предложения по совершенствованию правовой регламентации и практики применения норм УПК, регулирующих производство по вновь открывшимся обстоятельствам.

Ключевые слова: принципы уголовного производства, производство по вновь открывшимся обстоятельствам, инстанционность судебной системы, Конституционный Суд Украины, Верховный Суд Украины, Европейский суд по правам человека, верховенство права, законность, доступ к правосудию и обязательность судебных решений.

Drozdov A. Problems of implementation of certain principles of the criminal process in the production of newly discovered circumstances

The paper attempts to reveal the essence of the legal proceedings to revise judgments on newly discovered evidence through the prism of the implementation at this stage some of the principles of criminal proceedings. Analyzed, especially in view of the legal position set out in the decisions of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights, the various approaches to understanding the normative content of such principles as the rule of criminal law, rule of law, access to justice and be bound by judicial decisions, outlined their structure. A brief overview of some general theoretical issues of the right and the forms of its implementation in the production of newly discovered circumstances.

Formulated scientifically sound conclusions and proposals for improvement of legal regulation and practice of application of the Criminal Procedure Code to regulate the production of newly discovered circumstances. For example, the author notes that the courts of first instance, appeal, appeal courts and the Supreme Court of Ukraine in the production of newly discovered evidence must observe, use, implement and apply the rules of criminal procedure legislation in the spirit of strict compliance with all the requirements of the rule of law and the practice of the European Court of Human Rights.

The study allowed the author to formulate a definition of the principle of legality as enshrined in the law defining, fundamental provisions according to which the court, the parties and other participants in criminal proceedings are obliged to strictly observe, use, implement and apply the rules of criminal procedural law in criminal proceedings. In this context it should be noted that the court parties and other participants in criminal proceedings in the production of newly discovered circumstances shall strictly observe, use, implement and apply the provisions of the Constitution, the Criminal Procedure Code and international treaties agreed to be bound by the Verkhovna Rada of Ukraine and other criminal acts procedural legislation.

The above analysis of the major doctrinal approaches to determine the content of access to justice and mandatory injunction and given the proper practice of the European Court of Human Rights suggests that access to justice and be bound by judicial decisions should be provided procedural mechanism and the organization of the court and the relevant authorities to include a number of components: level arrangement of the judicial system, procedural order of the application for judicial review on newly discovered evidence, the organization of the courts of first instance, appeal, appeal courts and the Supreme Court of Ukraine regarding the acceptance of the application for judicial review on newly discovered evidence and the opening of criminal proceedings, judicial review of the appropriate authority Supreme Court of Ukraine, or request for review of the judgment on newly discovered evidence.

Keywords: principles of criminal proceedings under the new circumstances level arrangement of the judiciary, the Constitutional Court of Ukraine, the Supreme Court of Ukraine, the European Court of Human Rights, the rule of law, access to justice and be bound by judicial decisions.